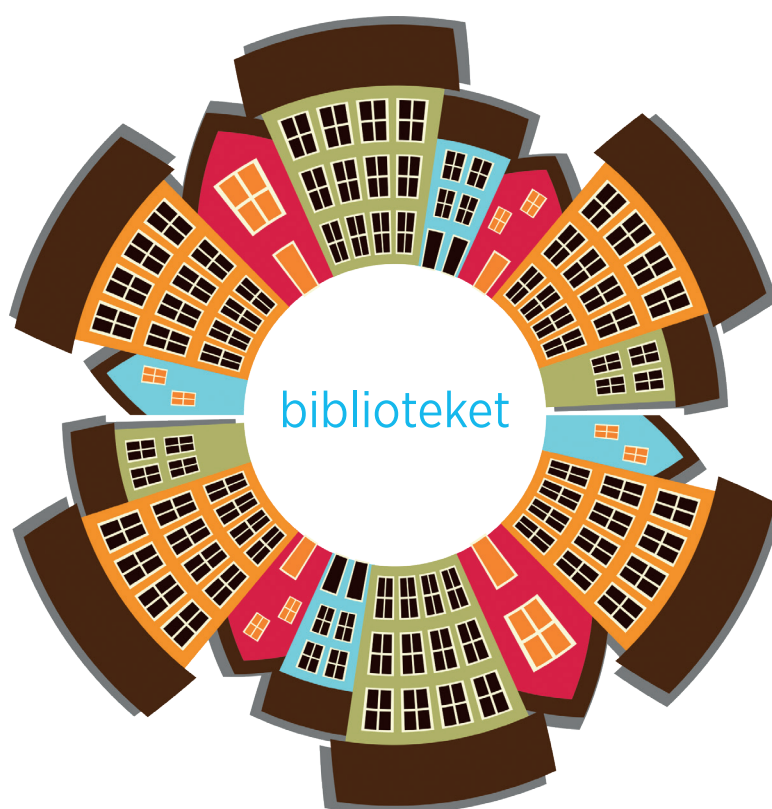

Det utmaningsdrivna biblioteket

Om bibliotekens betydelse för lokalsamhället
i Gislaved, Gnosjö, Vaggeryd och Värnamo

Bjarne Stenquist

på uppdrag av Regionbibliotek Region Jönköpings län

oktober 2019

DET UTMANINGSDRIVNA BIBLIOTEKET

Om bibliotekens betydelse för lokalsamhället i Gislaved, Gnosjö, Vaggeryd och Värnamo

© 2019 Regionbibliotek Region Jönköpings län

TEXT Bjarne Stenquist

BEARBETNING OCH LAYOUT Ulrika Gotthardsson, Uttryckeriet

OMSLAGSILLUSTRATION Gordon Johnson, Pixabay

TRYCK Åbergs tryckeri, Tomelilla

Rapporten finns tillgänglig digitalt på www.utveckling.rjl.se

Varför denna rapport?

På bibliotek kan man låna böcker och läsa tidningar.

Det är den gängse bilden av biblioteket. Den är sann, samtidigt som den är alltför snäv. De är fantastiska – dessa öppna, för alla tillgängliga, mötesplatser, sedan länge rotade i vårt samhälle, samtidigt som hela världen utvecklas och förändras.

Det utmanande är att den gängse bilden bara fångar in en ytterst liten, begränsad del av allt det dagens folkbiblioteksverksamhet innehåller och erbjuder.

Under mina många år i den regionala biblioteksverksamheten har jag förundrats över att biblioteken inte i högre grad används som ett nav i kunskapssamhället. Vad hindrar biblioteken från att kliva fram och ta den platsen i sitt lokalsamhälle? En del av svaret är att den vedertagna bilden av biblioteket har cementerats; som delvis sann dominerar den vårt tänkande – därför blir den också begränsande.

Hur vi tänker om bibliotekens roll i lokalsamhället handlar om tradition och kommunikation – men också om intresse, kunskap, relationer, mod och nyfikenhet.

Dessa funderingar var ingången till det utvecklingsarbete som Regionbibliotek Region Jönköpings län initierade våren 2018 i samarbete med journalisten Bjarne Stenquist. Vi gav det titeln *Det utmaningsdrivna biblioteket. Om bibliotekens betydelse för lokalsamhället i Gislaved, Gnosjö, Vaggeryd och Värnamo.*

Syftet var att tydliggöra bibliotekets roll, både internt och externt, som en viktig kraft i det kommunala arbetet och i ansvaret för jobb, bostad, integration, utbildning, delaktighet och en stärkt samhällsväv.

Utifrån möten och samtal med kommunföreträdare beskrivs i denna rapport samhällsutmaningarna i dessa fyra kommuner som en del av dagens Sverige. Målet har varit att sätta biblioteksverksamheten i ett större sammanhang.

Vi hoppas att rapporten ska fungera som inspiration och underlag för liknande reflektioner i fler kommuner.

Utmaningarna är många men möjligheterna än fler.

Katinka Borg

Tidigare regionbibliotekschef i Region Jönköpings län

Innehåll

Vilka problem är det vi löser?	1
Bibliotek, folkbildning och demokratins framväxt	4
Glappet mellan förväntningar och resurser ökar	7
Kommunens utmaningar finns på många nivåer	8
Från gevärsfaktori till landets industritätaste region	12
Digitalisering:	
Vikten av att satsa rätt och lyckas inkludera	16
Långsiktig rekrytering:	
Vikten av barnvänliga samhällen och livslångt lärande	18
Välfärdens finansiering:	
Vikten av inkluderande tillväxt	19
Klimatutmaningen:	
Vikten av engagerade och kunniga medborgare	21
Bibliotekens möte med samhällsutmaningarna	22
Två stora folkbildningsuppgifter	24
Att lära med lokalsamhället	25

Vilka problem är det vi löser?

Följande tre citat har stått i centrum då jag, Bjarne Stenquist, genomfört uppdraget:

Are we solving a library problem?
Or are we helping solve a community problem?
Susan Brown, chef för biblioteket i Chapel Hill, NC (57 000 invånare).

The mission of librarians is to improve society through facilitating knowledge creation in their communities.

Knowledge is created through conversation.
David Lankes, professor vid bibliotekshögskolan i South Carolina.

I svensk översättning skulle citaten kunna lyda så här:

Löser vi ett biblioteksproblem?
Eller bidrar vi till att lösa ett samhällsproblem?

Bibliotekariernas uppgift är att förbättra samhället genom att underlätta kunskapsutveckling på den plats där de är verksamma.

Kunskap utvecklas genom konversation.

Syftet med denna rapport har varit att sätta biblioteksverksamheten i ett större sammanhang genom att kartlägga och tydliggöra dess roll och potential i det kommunala arbetet och i ansvaret för jobb, bostad, integration, utbildning, delaktighet och en stärkt samhällsväv.

De fyra kommuner som undersökts är Gislaved, Gnosjö, Vaggeryd och Värnamo. De är alla grannkommuner i den sydvästra delen av Jönköpings län och utgör tillsammans det så kallade *GGVV-området*.

Värnamo är befolkningsmässigt störst med 35 000 invånare. Gislaved, med 30 000 invånare, ligger i samma storleksordning. Båda är därmed betydligt större än Vaggeryd, med 14 000 invånare, och Gnosjö, som har 10 000 invånare.

Gemensamt för kommunerna är att befolkningstillväxten är starkt koncentrerad till centralorterna.

Tätorter och bibliotek

Gislaveds kommun

Gislaved, Anderstorp, Smålandsstenar, Hestra, Reftele, Burseryd, Skeppshult, Broaryd samt bokbuss. 221 000 besök.

Gnosjö kommun

Gnosjö, Hillerstorp, Kulltorp, **Åsenhöga**, Marieholm, Törestorp och Nissafors. 70 000 besök.

Vaggeryds kommun

Vaggeryd, Skillingaryd, Hok, Klevshult, Bondstorp, **Hagshult**. 131 000 besök.

Värnamo kommun

Värnamo, Rydaholm, Bredaryd, Forsheda, Bor, Horda, Lanna, Kärda, Hånger, Åminne, Tännö samt mobilt bibliotek. 185 000 besök.

Fet stil: ort med bibliotek

Antalet besök avser 2018, avrundat till närmaste tusental.

Ett arbete i flera steg

För att få en överblick över vilka händelser och frågor som präglar lokalsamhället var uppdragets första steg att följa nyhetsflödet både i olika lokala medier, såsom Värnamo Nyheter, Jönköpings-Posten, Sveriges Radio och SVT Jönköping, och på de fyra kommunernas webbplatser.

Nästa steg innebar studier av kommunala styrdokument, såsom budgetar och strategiska planer, utarbetade under åren 2017–2019 och gällande för olika perioder, som längst fram till 2021. Bland dessa finns dokument som rör kommunernas ekonomiska och demografiska läge, politiska prioriteringar, långsiktiga mål, styr- och ledningsmodeller samt visioner för den kommunala verksamheten. Jag har också studerat utredningar, prognoser och konsultrapporter, gällande exempelvis befolkningstillväxt, klimatanpassning och regional utveckling. Vissa av dessa har utarbetats av offentliga aktörer, medan andra har gjorts av konsulter på uppdrag av kommunerna. Mitt syfte har varit att ringa in vilka sakfrågor som betraktas som de viktigaste samhällsutmaningarna, både av kommunerna själva och på en högre nivå.

Jag presenterade resultatet av denna genomlysning för personal från de kommunala biblioteksverksamheterna och Regionbibliotek Region Jönköpings län vid en workshop i Värnamo i juni 2019.

Det tredje steget innefattade besök i de fyra kommunerna och personliga samtal/intervjuer med följande personer:

Gislaveds kommun: Malin Aronsson, dåvarande kommundirektör, Magnus Jonsson, kulturchef, Maria Alexiusson, bibliotekschef samt personal på Glashuset/Kulturplatån i Gislaved.

Gnosjö kommun: Anna Engström, kommundirektör, Stefan Larsson, kanslichef/samhällsutvecklare, Katrin Svensson, näringslivsutvecklare samt Kristina Gernes, bibliotekschef i Gnosjö.

Vaggeryds kommun: Annika Hedvall, kommundirektör, Göran Svensson, chef för fritids- och kulturförvaltningen samt Lo Claesson, dåvarande bibliotekschef, i Vaggeryds kommun.

Värnamo kommun: Ulf Svensson, kommundirektör, Lars Alkner, kulturchef, Stina Gof, utvecklingschef, Emma Nordstrand, översiktsplanerare, Ann-Christin Ekelund Sivula, bibliotekschef samt Karin Lundh, Källemo AB, vice ordförande i styrelsen för konst- och designmuseet Vandalorum.

Resultatet av dessa samtal presenterades och diskuterades vid workshoppen i Värnamo och innebar en inringning av de stora samhällsutmaningarna i GGVV-kommunerna.

I det avslutande steget, parallellt med att jag skrev rapporten, har jag via telefon haft kompletterande samtal med följande personer:

Åsa Storck, nytilträd bibliotekschef i Vaggeryd, Ingalill Ebbesson, affärsutvecklare vid Science Park Gnosjö, Anna Giljek, Svenskt Näringsliv, Stefan Frylebäck, företagsledare och projektledare Inkomst 4.0, Almi, Linda Fransson, vd för Gnosjö Automatsvarvning, Patrik Kinnbom, sektionschef Regional utveckling, Region Jönköpings län och tidigare näringslivschef i Vaggeryds kommun, Charlotta Mellander, professor i nationalekonomi vid Jönköping University samt Lennart Alves, kultursekreterare och utredare av nytt kulturhus i Gnosjö kommun.

Därutöver har samtal förts med Ann-Kristin Belkert, konsult för implementering av de globala målen, Actinate AB, Peter Alsbjer, regionbibliotekarie i Region Örebro län, Katarina Pelin, kommundirektör i Lomma kommun, och Per-Olof Hallin, seniorprofessor vid Malmö universitet.

Vid sidan av källorna som nämns i rapporten har jag hämtat inspiration från Hans Abrahamssons bok *Vår tids stora omdaning. Om konsten att värna demokrati och social hållbarhet* (Bokförlaget Korpen, 2019).

Den sovande skönheten Skillingehus och andra personliga observationer

Innan denna rapport går in på stora och tunga frågor som demografi, industristruktur, utbildningsnivå och den kommunala demokratins framtid vill jag dela med mig av några ögonblicksbilder från besöken i Gislaved, Gnosjö, Vaggeryd och Värnamo som stannat kvar i medvetandet.

Det första personliga möte som inledde arbetet med denna rapport skedde med Annika Hedvall, kommundirektör i Vaggeryd. Vi träffades i Skillingehus, den byggnad där Vaggeryds kommun har sitt säte. Annika Hedvall inledde samtalet med att visa fram boken *På spaning efter Lamino – om möbelformgivaren Yngve Ekström*, skriven av Yngve Ekströms dotter Brita-Lena Ekström. Ekströms vilstol Lamino tillverkas av Vaggerydsföretaget Swedese och är idag en svensk möbelklassiker. Annika berättade att kommunen höll på att fräscha upp teaterfoajén i Skillingehus och inreda den med lokalt tillverkade möbler i syfte att bättre återspegla kommunens industri- och kulturhistoria.

Mötet följdes upp med en rundvandring i Skillingehus tillsammans med fritids- och kulturchef Göran Svensson. Jag fick se den fortfarande storslagna teater- och biografscenen samt den lokala träsnidaren Gunnar Svenssons samling med tusentals figurer, varav många föreställande ortsbor.

Vaggeryd är uppenbarligen en kommun som med stolthet lyfter fram sina starka formgivningstraditioner. Men samlingen var lite undanskymd, delvis placerad i källarvåningen. Både biblioteket och den övriga byggnaden gav intryck av att vara underutnyttjade – monument över svunna glansdagar, med stora samhällliga och kulturella ambitioner som inte riktigt upprätthållits. Jag lämnade Skillingehus med känslan av att byggnaden, inklusive bibliotek och mötesplatser, är en sovande skönhet som bara väntar på att väckas till liv.

Mötet med Magnus Jonsson, kulturchef i Gislaved, innefattade en promenad från kommunhuset via huvudbiblioteket, kommunala musikskolan, konsthallen och konserthuset till Kulturplatån, en del av Glashuset. Detta gav en bild av att kulturverksamheten i Gislaveds kommun är integrerad. I kommunens vision formuleras att de ”framhäver bärarna av den kulturella industrikommunen”. Dessa bärare finns idag representerade bland annat på Kulturplatån, med alla dess scener, inspelningslokaler och mötesplatser.

En av Glashusets verksamhetsledare berättade hur en känd artist som uppträtt vänt sig till publiken och sagt: ”Fattar ni vilken högklassig utrustning ni har i det här huset? Det hade varit en dröm för mig att få spela in mina första låtar med såna grejor!” Gislaved är också den av de fyra kommunerna som i mina ögon lyckats bäst med att, på ett sammanhållet sätt, presentera sin kulturverksamhet på kommunens webbplats.

Det kan ju låta tråkigt när en kommunal tjänsteman säger: ”Vi har skrivit in Första rummet, bibliotekets nya utställningslokal, i översiktsplanen”. Men det är vad Stefan Larsson, samhällsutvecklare i Gnosjö kommun, framhöll som en viktig åtgärd. Han tillade att kommunen gärna lyfter Första rummet som samlingsplats, bland annat genom att förlägga förtidsröstning dit. ”Det finns många nedlagda butiker i centrala Gnosjö. Biblioteket håller liv i centrum”. En av bibliotekarierna hade snappat upp en kommentar från det nyrenoverade tidningsrummet som öppnar tidigt på morgonen: ”Det är kul att höra folk kommentera vad som står i tidningarna och vad som händer i samhället.”

Flera personer framhöll att det var lite pinsamt att de måste köra en halvtimme till den nyöppnade restaurangen i Gummifabriken i Värnamo ”för att kunna bjuda kunder och besökare på en anständig lunch”. ”Det ger ju inte bilden av Gnosjö som en ort med ett starkt kulturellt kapital.” Uttalandena visar att medvetenheten växer om att litteratur, konst, mötesplatser och mat har en stark och underutnyttjad koppling till attraktivitet och näringslivsutveckling.

I Värnamo sammanföll mitt första besök på Gummifabriken med att kommunstyrelsens ordförande invigde Teknikcenter, en del av Campus Värnamo. Där presenterades bland annat centrets teknikinspiratörer för barn och unga. Det var kul att se så mycket folk med höjda glas glädjas åt en ny verksamhet som kopplar ihop lärande med både teknik och kultur.

Bibliotek, folkbildning och demokratis framväxt

Titeln på denna skrift är *Det utmaningsdrivna biblioteket*. Det kan därför finnas anledning att kort beröra de båda begreppen *bibliotek* och *utmaningsdrivet*.

Världens första bibliotek uppstod i tvåflodslandet, dagens Irak. När biblioteket i Alexandria brann ner ett femtiotal år före vår tideräkning började gick mellan 400 000 och 700 000 papyrusrullar upp i rök, många med texter av antika filosofer som Sokrates, Platon och Aristoteles. Gradvis sjönk det antika idé- och kunskapsarvet i glömska, för att vara i det närmaste utplånat i Europa under delar av det första millenniet.

Men drygt 800 år efter branden i Alexandria dök många av texterna upp igen i det europeiska medvetandet, i form av arabiska översättningar av skriftlärda som hunnit till Alexandria innan ödeläggelsen. Dessa översättningar samlades i bibliotek i Toledo och i andra städer på den iberiska halvön; städer som ingick i det moriska kalifatet med säte i Cordoba, den muslimska statsbildningen i dagens Spanien mellan åren 756 och 1492. Dessa översättningar bidrog till att Toledo blev en vallfartsort för många europeiska vetenskapsmän och filosofer, för vilka arabiska var det stora lärdomsspråket.

Det var med kalifatet i Cordoba som den moderna matematiken, det arabiska siffersystemet, kom till Europa. En av detta systems grundläggande beståndsdelar, nollan, stötte de arabiska erövrarna på i Persien under slutet på 600-talet. Men de persiska lärde hade i sin tur snappat upp konceptet i Indien, där det utvecklades redan på 500-talet.

Detta lade grunden för renässansen, återfödelsen av Europa som en idé- och kunskapsbaserad kontinent. Europas kulturarv är således delvis ett resultat av det faktum att bibliotek funnits i samhällets mitt som platser och forum för kunskapsproduktion, med återkoppling till antikens Grekland.

1727 grundade amerikanen Benjamin Franklin och hans vänner *The Junto Club – Läderförklädesklubben*. Franklin var, liksom många av de andra medlemmarna, boktryckare. Böcker var på den tiden dyra och förbehållna samhällets mer välbeställda, men medlemmarna i klubben började samla sina böcker i en gemensam lokal och låna ut dem till varandra.

Ur detta föddes idén med prenumerationsbiblioteket, som sedan utvecklades till allmänt finansierade och avgiftsfria bibliotek.¹ Det första större biblioteket av denna typ i Europa invigdes 1852 i Manchester. Charles Dickens höll invigningstalet och underströk vikten av biblioteken som allmänt tillgängliga för alla stadens medborgare ”så att böcker blir tillgängliga som en källa till glädje och förbättring i stugor, vindskupor och källare”.

I Norden uppstod de första avgiftsfria, offentligt finansierade, biblioteken i Norge, ännu i union med Sverige. Danmark var dock först i Norden med en omfattande bibliotekslag 1921. Då inrättades också det första Centralbiblioteket, med ett nationellt uppdrag för litteraturförsörjningen. Även i Finland fick biblioteken en stark ställning. Utvecklingen av ett finskt skriftspråk utanför kyrkan inleddes först 1835, i och med Elias Lönnrots Kalevala, och då landet blev självständigt 1917 uppmuntrade myndigheterna i den unga staten bok- och tidningsutgivning på det egna språket. Intressant att notera är att alla stora finska arkitekter har ritat biblioteksbyggnader.

Efter det demokratiska genombrottet i Sverige 1918 tillsatte regeringen Branting utredningen *Om det fria och frivilliga folkbildningsarbetet*. Den leddes av Claes Lindskog, som var riksdagsman för Allmänna valmansförbundet, föregångare till Högern och dagens Moderaterna, och en ledande person inom utbildningspolitik. Lindskog var också en av Sveriges ledande experter på antikens dramer, verksam vid Lunds universitet.

I Lindskogs utredning, som lades fram 1923, fanns bland annat följande slutsatser och rekommendationer:

- Biblioteken ska stärkas och samverka med övrig folkbildning.
- Det behövs bibliotekslokaler med läsrum och studiecirkelrum samt utbildade bibliotekarier.
- Satsningar ska göras på föreläsningsverksamhet, särskilt i ämnen ”som avse bibringande av kunskaper i sådana grenar av praktiskt vetande, som med hänsyn till särskilda lokala förhållanden eller andra omständigheter kunna antagas vara föremål för särskilt intresse”.
- Lärare vid universitet, seminarier, folkhögskolor och folkskolor ska kunna vara tjänstlediga med bibehållen lön för att verka inom folkbildningen.
- Universiteten ska fastare knytas till det fria bildningsarbetet.
- I folkbildningsarbetet ska ”folklig konstuppfostran” uppmuntras, bland annat med hjälp av konst, konsthantverk, musik, sång och teater.
- Filmen ska bli en del av den lokala biblioteks- och folkbildningsverksamheten.

Man kan tänka sig att Lindskogs lyhördhet för bibliotek och folkbildning hänger ihop med hans klassiska skolning. Han var väl förtrogen med Aristoteles tre kunskapsformer:

Episteme – den mätbara, vetenskapliga kunskapen

Techné – den praktiska kunskapen inom till exempel ekonomi och teknik

Fronesis – det goda omdömet och förmågan att ”möta konkreta situationer med lyhördhet, fantasi och etisk reflektion”, för att citera Bernt Gustavsson, professor i pedagogisk filosofi vid Norges tekniskt-naturvetenskapliga universitet.

I det antika Rom kallades fronesis *sensus communis*, vars innebörd motsvarar engelskans *common sense* och som på svenska kan uttryckas som *gemensam förståelse*. I dagens samhälle, som utmanas av såväl en galopperande klimatkras som omvälvande omställningar på grund av digitaliseringen, kanske fronesis även kan ses som en komponent i samhällets gemensamma omställningsförmåga. Biblioteken har länge haft en roll i att skapa *sensus communis*.

¹ <http://www.benjamin-franklin-history.org/lending-library/>

Trots Lindskogs attityd vad gäller ”uppföstran av de lägre klasserna” och hans inskränkning av konsten till de uttryck som kunde anses ”bildande”, argumenterar han starkt för biblioteken och en bred folkbildning som viktiga för det lokala kulturarbetet. En tydlig inriktning är också att biblioteken ska vara länken mellan lokalsamhället och olika lärosäten.

Utifrån sin tid, strax efter den kvinnliga rösträttens införande 1921, är utredningens rekommendationer överraskande moderna och framsynta. Han framhåller vikten av att understödja ”praktiskt vetande” som med hänsyn till ”lokala förhållanden och andra omständigheter ” är av ”särskilt allmänt intresse”.

Hur hade han måne ställt sig till Teknikcenter på Gummifabriken i Värnamo eller till biblioteket i Gnosjö som kompetensutvecklingspartner till det lokala näringslivet?

Varför utmaningsdrivet?

Brittiska BBC sänder varje vecka radioprogrammet Desert Island Discs, där en känd person framträder på ett liknande sätt som i Sveriges Radios Sommar. Programmet, som har funnits i närmare 80 år, har hög status och miljontals lyssnare. I december 2018 framträdde en av världens just nu mest uppburna ekonomer: Mariana Mazzucato, professor vid University College London och chef för lärosätet Institute for Innovation and Public Purpose.

Mazzucato har blivit känd för begreppet *mission driven change*, som på svenska kan uttryckas *utmaningsdriven förändring*. I sitt program anknöt hon till John F. Kennedys historiska tal den 25 maj 1961, där han sade: ”Jag anser att denna nation bör inrikta sig på att, innan detta decennium är till ända, landa en människa på månen och föra henne säkert tillbaka till jorden.” Detta var då en enorm och fantasieggande uppgift, men genomfördes bara åtta år senare, i juli 1969.

I programmet ställer Mazzucato frågan hur det skulle se ut idag om vi använde samma konkreta, utmaningsdrivna, interdisciplinära, sektoröverskridande och botten-upp-orienterade angreppssätt för att lösa några av vår tids stora utmaningar: den gröna omställningen av ekonomin och transportsektorn, en jämlik hälsa och ett sammanhållet samhälle – det vill säga på allvar implementera Globala målen.

Inom universitetsvärlden pågår sedan ett knappt decennium en omorientering av akademiens tre huvuduppgifter – utbildning, forskning och samverkan – mot lösning av globala, nationella och lokala utmaningar. Kanada är ett av de länder där denna omprogrammering av lärosätena kommit längst. I projektet *Recode*, som finansieras av en av Kanadas största filantropiska stiftelser, samlas nu universitetsvärlden i en övertygelse om att de framöver behöver bli mycket mer aktiva i att bidra till att tackla det omgivande samhällets problem.

För universiteten innebär detta en delvis ny intern kultur och syn på sin roll i samhället. Det innebär också en utveckling och förändring av industrisamhällets innovationskultur, där akademien oftast själv formulerat sin dagordning, avskild från stora delar av samhället. Denna genomgripande förändring beskrivs i en rapport från den brittiska innovationsstiftelsen Nesta 2016: *The challenge-driven university: How real-life problems can fuel learning*.

I den här rapporten används begreppet *utmaningsdrivet* för att diskutera hur biblioteken skulle kunna driva lärandet framåt med större fokus på det omkringliggande samhällets problem.

Glappet mellan förväntningar och resurser ökar

Det är svårare nu än på många decennier att bedriva kommunal verksamhet. Utmaningarna formligen staplar sig på varandra. En av de intervjuade uttryckte det i några få ord:

1. Pengar
2. Rekrytering
3. Bidra till Parisavtalets mål¹

En annan sammanfattade utmaningarna så här:

1. Den kommunalekonomiska utmaningen – klara vård, skola, omsorg.
2. Demokratiutveckling är en kommunal kärnverksamhet där klimat och jämställdhet måste in.
3. Ta tillvara människan, den ideella sektorn.

I grunden finns en demografisk utveckling där antalet barn samt äldre, särskilt de över 85 år, ökar kraftigt, medan den yrkesverksamma delen av befolkningen krymper. En chef i en av kommunerna uttryckte det så här:

Skatteintäkter minskar, glappet mellan förväntningar och det vi kan leverera blir bara större och större. Det finns risk för missnöje. 40-talisterna ställer helt enkelt högre krav.

En annan lyfte fram en annan väsentlig omständighet:

I vår kommun har budgeten egentligen gått med underskott i flera år, men det har hittills täckts upp med bidrag från Migrationsverket för flyktingmottagandet.

Sveriges Kommuner och Landsting, SKL, lade för några år sedan fram en ekonomisk prognos för landets kommuner: om nuvarande servicenivå ska bibehållas och förbättras med en procent per år behöver kommunalskatten höjas med 12 kronor fram till 2030.

En kommundirektör kommenterade:

Det är ohållbart. Det är dessutom så att en procents förbättring per år är nödvändig för att medborgarna inte ska uppleva det som att den kommunala servicen faktiskt försämras.

”Det må fan vara teaterdirektör”. Så säger en av huvudpersonerna i August Blanchés pjäs *Ett resande teatersällskap* från 1848 och det har blivit en av svensk teaterhistorias mest kända repliker. Citatet dyker upp i medvetandet efter de många intervjuerna med kommundirektörer, förvaltningschefer, kommunstrateg, stadsplanerare, bibliotekschefer och andra.

Kanske kan man jämföra särskilt kommundirektörens roll med teaterdirektörens:

Hen står där med ett manus som till stora delar är skrivet av någon annan (politikerna), medan själva arbetet ska utföras av skådespelarna (förvaltningarna och deras chefer), personer med egna idéer och egon. För att fungera är teatern beroende av det omgivande samhället, såsom näringsliv, infrastruktur, civilsamhälle och intresseföreningar.

Över alltihop svävar den nationella (kultur)politiken samt lagar, förordningar, regleringsbrev och statsbidrag. I slutänden är det publiken (väljare och brukare) som avgör om det blir succé eller fiasko. Och deras uppfattning färgas av recensenter både i lokal- och riksmmedia, bloggar och insändarspalter.

¹ I december 2015 enades världens länder om ett nytt klimatavtal som binder alla länder från och med 2020. Den globala koldioxidutsläppen ska minska så att temperaturökningen kan hållas långt under 2 grader och målsättningen är att den ska stanna vid 1,5 grader.

Det är många intressen som ska avvägas och jämkas samman, många viljor som ska förmås att dra åt samma håll. Dessutom ska ju det hela gå ihop ekonomiskt. Ibland är det en smått omöjlig uppgift att få hela detta maskineri att samverka på ett vettigt sätt. Men när det lyckas och teaterdirektören möter publikens och allmänhetens uppskattning kan arbetet vara mycket tillfredsställande.

När slutar digitaliseringen att kosta pengar?

Att detta ekonomiska dilemma vilar tungt över de kommunala verksamheterna är kanske det allra viktigaste intrycket från alla de intervjuer som genomförts.

Och hur ska detta dilemma lösas? Överallt finns egentligen ett enda standardsvar: effektivisering och digitalisering. Samma svar hittar vi på alla samhällsnivåer i dagens Sverige: i regeringskansliet, i regionerna och i kommunerna, liksom i näringslivet.

Men det är slående hur stor osäkerheten är om vilka verkliga vinster som kan uppstå i kommunsektorn i digitaliseringens spår, särskilt på kort sikt. Så här uttrycker en tjänsteman saken:

Vi har satt upp nattkameror i hemtjänsten, och det leder ju både till direkta förbättringar och besparingar. Men vad blir nästa steg? Vi tittar på att automatisera bygglovsansökningar och ansökningar om försörjningsstöd. Men att behandla relativt få ansökningar med hjälp artificiell intelligens kräver system som kostar åtskilliga miljoner.

Dilemmat är tydligast i de mindre kommunerna och något lättare att hantera i de större. I en större kommun ökar hoppet om att nå någon sorts skalfördelar, eftersom antalet ärenden och funktioner som kan digitaliseras är fler. Men egentligen är alla kommunerna, liksom det stora flertalet svenska kommuner, för små för att utveckla egna, unika digitala lösningar.

Det finns helt enkelt ingen enkel lösning på det kommunalekonomiska dilemmat: det ökande glappet mellan förväntningar och resurser.

Kommunens utmaningar finns på många nivåer

Kairos Future, ett av Sveriges mer välkända omvärlds- och trendanalysföretag, utarbetade 2017 en rapport om de omvärldsförändringar och samhällstendenser som Värnamo kommun bör ge akt på under de kommande tio åren. Deras rapport är en på många sätt insiktsfull och klarsynt framställning av en rad stora frågor som kommunen har att tackla. Anmärkningsvärt nog har ingen av dem jag talat med på Värnamo kommun hänvisat till den, utan jag stötte på dokumentet av en slump.

Av GGVV-kommunerna är Värnamo den befolkningsmässigt största och den med lägst andel utrikesfödda. Jämfört med de övriga tre kommunerna har kommunen en större andel sysselsatta (66 %) inom service och offentlig förvaltning. Andelen sysselsatta inom industri är däremot lägre (27 %), men fortfarande väsentligt högre än riksgenomsnittet (13 %). Andelen invånare med eftergymnasial utbildning är den högsta (22 %) bland de fyra kommunerna, men fortfarande betydligt lägre än riksgenomsnittet (41 %).

På många sätt är Värnamo därför den av de fyra kommunerna som har det bäst förspänt, åtminstone rent materiellt sett, med hög utbildningsnivå samt större servicenäring och högre medianinkomst än de övriga.

Trots skillnaderna är många av de observationer och slutsatser som Kairos Future redovisar värda att notera för att förstå utmaningarna i alla fyra kommunerna.

Kairos Future lyfter fram följande utmaningar:

- Risk för ökat missnöje om kommunen inte kan förklara sina prioriteringar och utforma långsiktiga lösningar i samklang med medborgarna.
- ”Den bortautomatiserade klassen” – risk för ökad livsstress bland dem som inte är rustade för kunskapssamhället.
- Risk för minskad återflyttning av personer som lämnar hemkommunen för utbildning på annan ort. Det medför en fortsatt låg, eller sjunkande, utbildningsnivå, som i sin tur kan leda till att färre invånare får fäste på arbetsmarknaden.
- Växande påfrestningar på samhället genom den accelererande klimatkrisen och dess lokala återverkningar.

Vi går mot it- och tankesamhället

I rapportens inledning sammanfattar Kairos Future de viktigaste omvärldsförändringarna:

- Vi går mot it-samhället/tankesamhället: uppkoppling, kunskap, specialisering är centrala framgångsfaktorer. Förmågan att ”samhandla med komplexa aktörer” inom och utom kommungränsen blir allt viktigare.
- Integration med Jönköpings och Växjös arbetsmarknader är en fördel, snabb uppkoppling ett plus.
- Vad gäller kunskap och specialisering finns ett starkt kunskapskapital, trots få högt utbildade. Arbetslivet är dock sårbart på grund av högt beroende av tillverkningsindustri. Sjukhuset bidrar med robust arbetslivskompetens (1 300 anställda, 125 läkare), men Värnamo skulle må bra av fler jobb inom näringslivsgrenar med hög tillväxtpotential.
- Värnamo är både en boende- och arbetsmarknadsort med inpendling från Vaggeryd och Gislaved, medan många som bor i Värnamo arbetar i Gnosjö. Värnamo behöver fler hävstänger genom ”allianser med omgivande aktörer och bättre förmåga till möten”. Det gäller mellan medborgare, mellan kommunen och medborgare samt mellan kommun och näringsliv.

Stärkt demokrati dämpar frustrationer

Det är tänkvärt hur stor tonvikt Kairos Future lägger på frågor som rör samhällsklimat, samtalston och medborgarinvolvering. Analysföretaget framhäver att utvecklingen blir allt mer komplex, svårstyrd och inte minst svårfinansierad. Samtidigt ökar kraven från medborgare på kvalitet och tillgänglighet i den offentliga servicen, vilket ökar kraven på kontinuerliga dialoger med medborgarna.

Kairos Future talar om ”en stärkt demokrati. Medborgare förväntar sig att enkelt och smidigt kunna lämna förslag med återkoppling. Med bättre kanaler minskar risken för besvikelse och frustration när samhället inte kan leva upp till förväntningarna.”

Värnamos vision, att bli en ort med 40 000 invånare, ”kan kräva nya arbetssätt för att bibehålla medborgarnas känsla av närhet till och inom den kommunala organisationen”.

Kairos Future betonar behovet av enkla digitala kanaler, även om rapporten har få konkreta förslag på denna punkt. Rapporten belyser också påverkan av artificiell intelligens, AI, som de menar kommer att ske såväl inom kommunala verksamheter och i vårdsektorn som inom industri, lager och distribution:

Artificiell intelligens (AI) slår mot tidigare skyddade akademikerjobb som inte kräver förmåga till kreativitet och genuina relationer.

Inom industrin skulle dock robotisering även kunna leda till att vissa arbetstillfällen flyttar tillbaka från till exempel Kina till Sverige. I Gnosjö har man sett att vissa företag flyttat hem tillverknings efter investeringar i automatiserade system. Fördelen är att tillverknings och produktutveckling då hamnar närmare både leverantörer och kunder.

Den bortautomatiserade klassen och ökad polarisering

En av kärnpunkterna hos Kairos Future är en påtaglig risk för ökad polarisering i samhället. De pekar på att såväl det digitala utanförskapet som ”en bortautomatiserad klass” driver på denna utveckling.

Nya svenskar, personer utan gymnasieexamen samt långtidssjukskrivna har svårare att finna en plats i samhället. Dessutom ökar antalet långtidssjukskrivningar, bland annat till följd av psykisk ohälsa bland unga.

De som redan är rustade för kunskapssamhället får det allt bättre, medan övriga riskerar uppleva mer livsstress. Sammantaget leder dessa utvecklingar till tilltagande polarisering i samhället.

Minskad återflyttning kan öka segregationen

Kairos Future framhåller att Värnamo, till skillnad från större orter, inte präglas av bostadsområden med många långvariga arbetssökande. Denna situation kan dock förändras.

Om Värnamo inte kan upprätthålla sin attraktionskraft kan det leda till att yngre människor, som lämnat staden för att utbilda sig, väljer att inte flytta tillbaka. Utan tillströmning av återvändare med högre utbildning finns risk att utbildningsnivån fortsätter ligga under riksgenomsnittet. Andelen kommuninvånare som har svårt att få in en fot på arbetsmarknaden kan då öka, en utveckling som förstärks av ökad automatisering inom det existerande näringslivet.

Erfarenheter från andra städer visar enligt Kairos Future att växande utbildningsklyftor ofta leder till ökad bostadssegregation. De konstaterar därför att Värnamo skulle behöva en bättre näringslivsprofil med fler arbetstillfällen för personer med högre utbildning. Om denna slutsats gäller för Värnamo kan man anta att den också har betydelse för de övriga tre kommunerna, som liksom Värnamo har ett högt beroende av tillverkningsindustri.

Klimatförändringar påverkar samhällets hållbarhet

Även om Kairos Future slutförde rapporten innan FN:s klimatpanel IPCC publicerade sina genomgripande analyser om hur snabbt den globala uppvärmningen accelererar, lyfter de fram klimatförändringarna som en faktor som ökar påfrestningarna på lokalsamhället.

Den kommunala planeringen behöver därmed ta höjd för klimatpåverkan, jordens stigande medeltemperatur och den ökade betydelsen av en cirkulär ekonomi liksom återanvändning i många olika former.

Vad gäller den direkta klimatpåverkan på Värnamo pekar författarna på ökande flöden i Lagan samtidigt som den totala nederbörden minskar. De framhåller att dessa områden kräver framförhållning och långsiktig planering. En rad viktiga områden lyfts fram, där kommunen har rådighet och kan genomföra förändringar: ökad användning av fossilfria drivmedel, laddningsstolpar, utbyggd kollektivtrafik, cykelvägar, energianvändning i kommunens fastigheter och kommunala livsmedelsinköp.

Vikten av ett samhälle som håller ihop

Kairos Future lyfter i rapporten om Värnamo fram en rad komplexa samhällsutmaningar som kommunen står inför. Detta är deras slutsats av vad dessa utmaningar kräver av lokalsamhället:

Genom många och kontinuerliga samtal skapas den tillit och problemkännedom som krävs för framgångsrik utveckling, kittet som håller samman Värnamo.

Detta kitt kan också hålla samman övriga kommuner inom GGVV-området.

På norska finns ordet *sammenhengskraft*, som av Wikipedia förklaras på följande sätt:

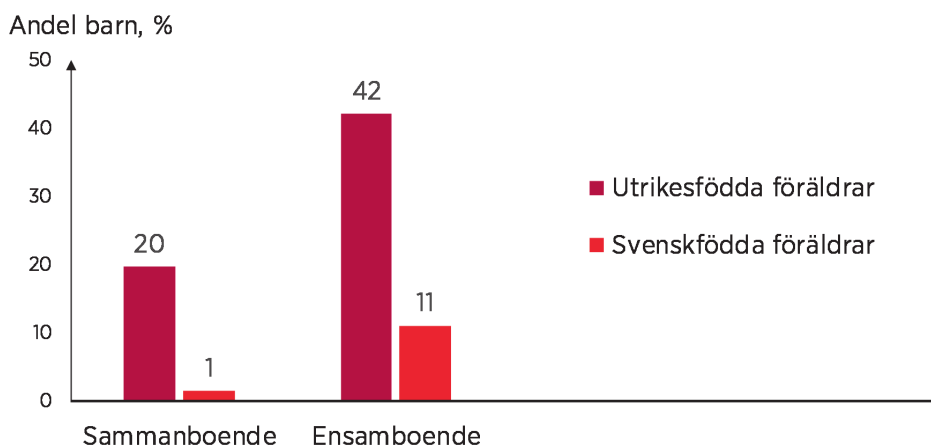
Tanken bakom begreppet är att individerna, genom att ingå i sociala relationer, får tillgång till gemensamma resurser som utgår från medmänsklighet. Samtidigt ger dessa sociala relationer individerna en känsla av att ingå i ett sammanhang och att vara mer än isolerade pjäser i ett spel.

Wikipedia beskriver *sammenhengskraft* som en kombination av i tre huvudsakliga faktorer:

- sociala nätverk: umgängeskrets, föreningsliv, arbete i civilsamhället
- tillit till medmänniskor och myndigheter samt trygghet
- normer: hjälpsamhet och hänsyn till utsatta grupper

Ett exempel på vad som kan ske när denna typ av *sammenhengskraft* försvagas och polariseringen ökar är Storbritanniens Brexit-omröstning 2016. Då röstade hela 75 % av de medborgare som endast har grundskoleutbildning för Brexit, medan motsvarande andel bland dem med universitetsexamen var ca 25 %. Statistik visar att inkomstklyftorna ökar i Storbritannien och att allt fler barn växer upp i fattigdom. Idag lever hela 20 % av landets befolkning under EU:s officiella fattigdomsgräns. Många av dessa har låg utbildning. Här finns alltså kopplingen mellan samhällsposition, känsla av sammanhang och missnöjesröstning.

Sverige är på inget sätt isolerat från en utveckling mot ökade samhällsklyftor. Det är ett av de europeiska länder där skillnaderna i utbildningsnivå mellan olika befolkningsgrupper fortsätter att öka. Mellan 1991 och 2015 hade andelen hushåll med låg ekonomisk standard i Sverige fördubblats, från ca 7 till ca 14 procent. Enligt Rädda Barnen (2018) fördelar sig barnfattigdomen på följande sätt i förhållande till familjebakgrund:

Sammanställning av andelen barn i ekonomiskt utsatta hushåll efter föräldrars bakgrund och hushållstyp. Källa Barnfattigdom i Sverige. Rädda barnen, 2018.

I nästa kapitel redovisas statistik gällande ekonomisk utsatthet i GGVV-området.

Från gevärsfaktori till landets industritätaste region

GGVV-områdets industrihistoria sträcker sig flera hundra år tillbaka i tiden.

Den magra jordmånen i delar av Småland gjorde att många bönder och lantbrukare i slutet på 1600-talet lät sig rekryteras till det nya, statliga, gevärsfaktori i Jönköping. Det var en av många faktorer som bidrog till att bygga upp kompetens kring metallbearbetning och tråddragning på ett antal orter i sydvästra Jönköpings län, däribland Gnosjö. Tillverkningsindustrin förstärktes under 1900-talet genom etablering av gummitillverkning i Gislaved och Värnamo och pappersbruk i Vaggeryd.

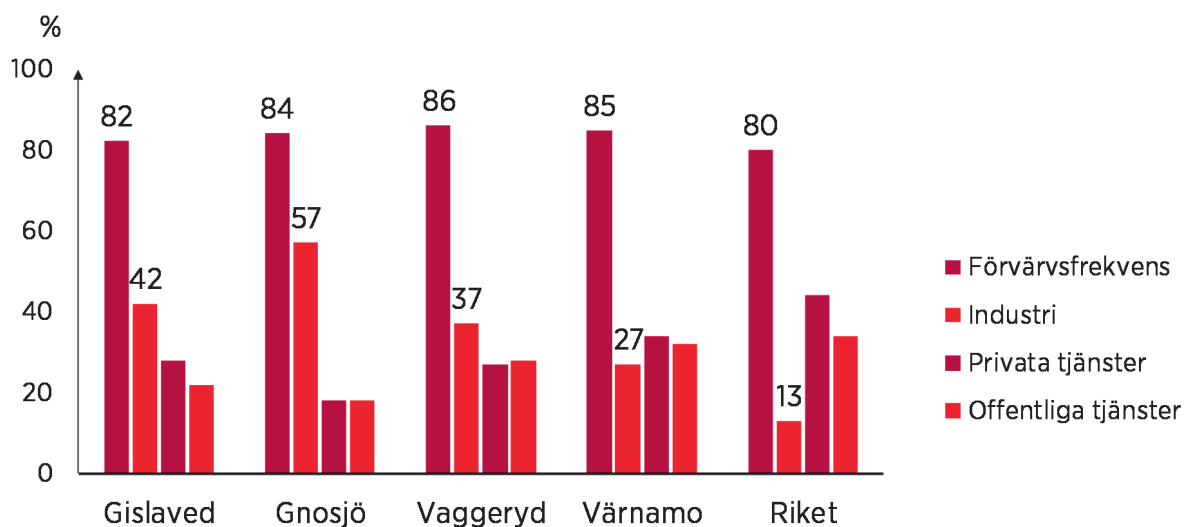
I så gott som alla dessa kommuner finns också en stark möbelindustri med starka designtraditioner, såsom Swedese i Vaggeryd samt Bruno Mathsson och Källemo i Värnamo. De fyra kommunerna är idag en del av det svenska möbelriket, där materialkunskap, tillverknings- och designkunskaper kombinerats till en industrigren med världsrykte. I Vaggeryds kommun är idag uppskattningsvis 30 % av sysselsättningen på ett eller annat sätt knuten till möbelindustrin.

Både Värnamo och Vaggeryd har gynnats av sitt läge längs pulsådern E4, vilket bidragit till att de utvecklats till logistikcentrum för stora delar av södra Sverige.

Ett utmärkande drag för de fyra kommunerna är att de har fler förvärvsarbetande som andel av den totala befolkningen än genomsnittet, vilket gynnar den kommunala ekonomin.

Gnosjö utmärker sig som den kommun i Sverige som har störst andel av befolkningen sysselsatt i industrin. Mer än hälften (55 %) av de yrkesverksamma får direkt sin försörjning från tillverkningsindustrin. Indirekt, om man räknar in kringtjänster som restaurangverksamhet, städning och andra serviceyrken, är siffran nästan 70 %.

Som en följd av den höga industritätheten har alla de fyra kommunerna en lägre sysselsättningsgrad inom privat och offentlig servicesektor än många andra svenska kommuner.

Förvärvsfrekvens, andelen av invånarna i arbetsför ålder som förvärvsarbetar (Ekonomifakta) samt fördelningen av sysselsättning mellan olika branscher (SCB, 2016).

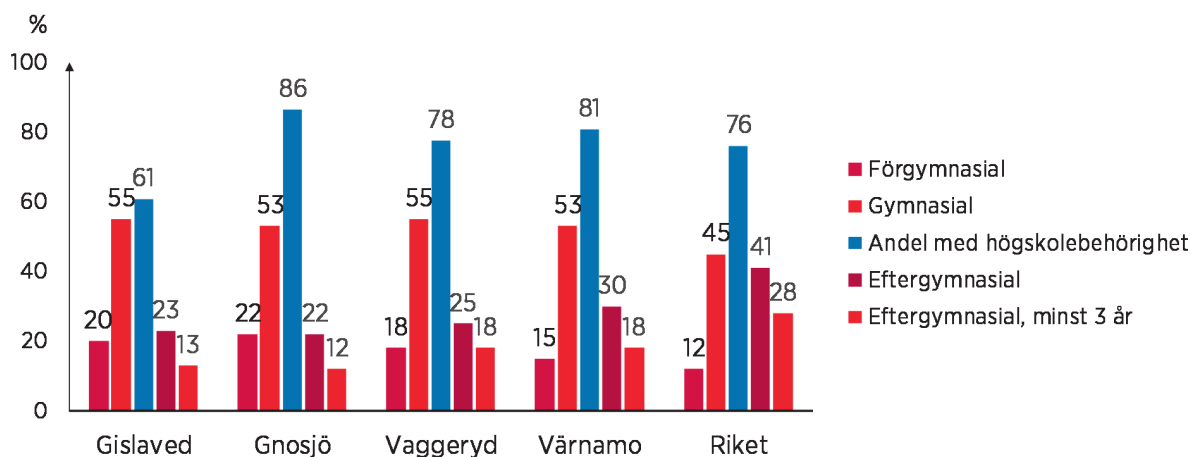
Det höga beroendet av tillverkningsindustri gör dock att alla de fyra kommunerna blir extra känsliga för den globala digitalisering och robotisering som pågår inom industrisektorn.

Många går vidare till gymnasiet – men få är högtbildade

Vad gäller utbildningsnivå är bilden av GGVV-kommunerna inte entydig.

Andelen elever som har godkänt i alla ämnen efter årskurs nio ligger lägre än riksgenomsnittet, med undantag för Värnamo. Denna faktor kan påverka såväl återflyttningsgraden som kommunernas attraktivitet i stort.

Med undantag av Gislaved har dock kommunerna en hög andel elever med tillräckligt bra betyg från gymnasiet för att gå vidare till högskolan. Sett till andelen av befolkningen som har en högskoleutbildning på tre år eller mer ligger samtliga kommuner ändå långt under riksgenomsnittet (28 %).

Röda staplar visar invånarnas utbildningsnivå (Economifakta). Blå stapel visar andelen av dem som avslutar gymnasiet som är behöriga till högskolestudier (Skolverket).

Det tydligaste exemplet är Gnosjö där hela 86 % av gymnasieeleverna har så bra skolresultat att de kan söka vidare. Ändå har endast 12 % av kommunens befolkning en högskoleutbildning längre än tre år.

Detta kan tolkas som att många av de ungdomar som flyttar för att gå på universitet inte flyttar tillbaka. Anledningen kan vara att de kvalificerade jobb de söker inte finns i kommunen. Kanske ser de inte Gnosjö som en tillräckligt attraktiv ort att leva och bo på för sina barn och den övriga familjen?

Även om statistiken är tydligast för Gnosjö utmärks alla fyra kommuner av låg utbildningsnivå och låg återflyttning.

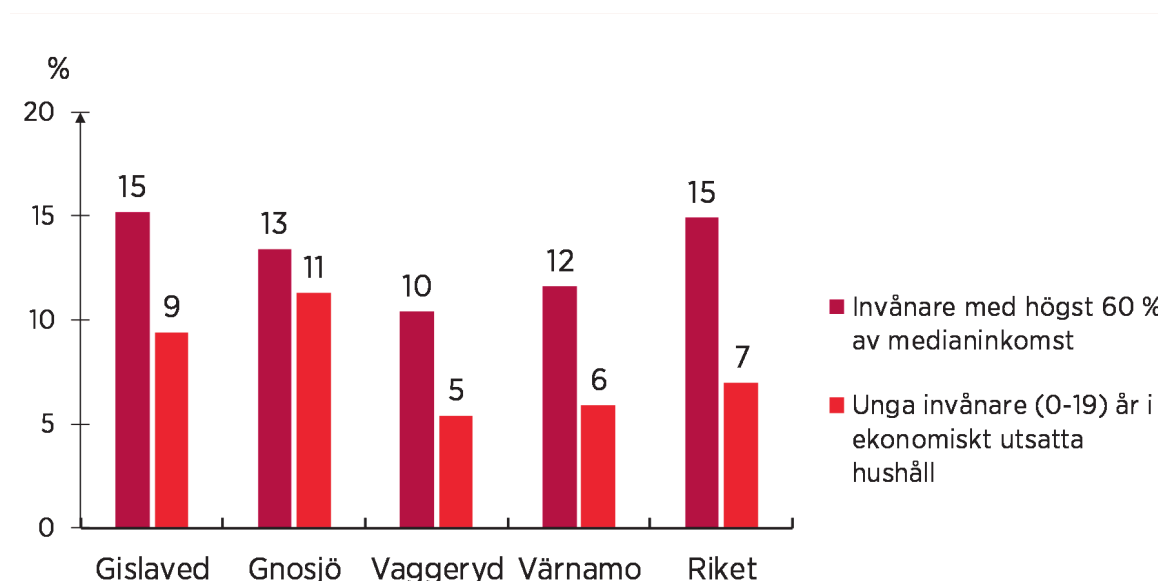
Ökande risk för polarisering

Sambandet mellan låg utbildning, avtagande *sammenhengskraft* och polarisering har nämnts tidigare, liksom den ökande andelen hushåll med låg ekonomisk standard.

Låg ekonomisk standard yttrar sig ofta i trångboddhet. Detta är något som i många fall går ut över barnen. Det blir svårt att hitta en plats hemma som ger lugn och ro, till exempel för att göra sina läxor. För de barn som växer upp under sådana förhållanden har bibliotek, föreningslokaler samt olika typer av läxhjälp och fritidsverksamhet särskilt stor betydelse.

En term som Konsumentverket använder för att beskriva ekonomisk utsatthet är *minsta godtagbara baskonsumtion*, den levnadsstandard som utgör en nedre gräns för "möjligheten att delta i en social kontext i det svenska samhället". Då ingår varken julklappar, godis och andra småutgifter – inte heller semester, sparande eller någon ekonomisk buffert för att till exempel kunna ersätta en trasig tvättmaskin eller soffa.

Diagrammet nedan visar statistik från 2017 och 2018 för de fyra kommunerna gällande andelen invånare med högst 60 % av medianinkomst samt andelen invånare som är upp till 19 år och lever i ekonomiskt utsatta hushåll. Gnosjö och Gislaved uppvisar en högre andel än riksgenomsnittet vad gäller unga i ekonomisk utsatthet, medan Vaggeryd och Värnamo har en lägre andel.

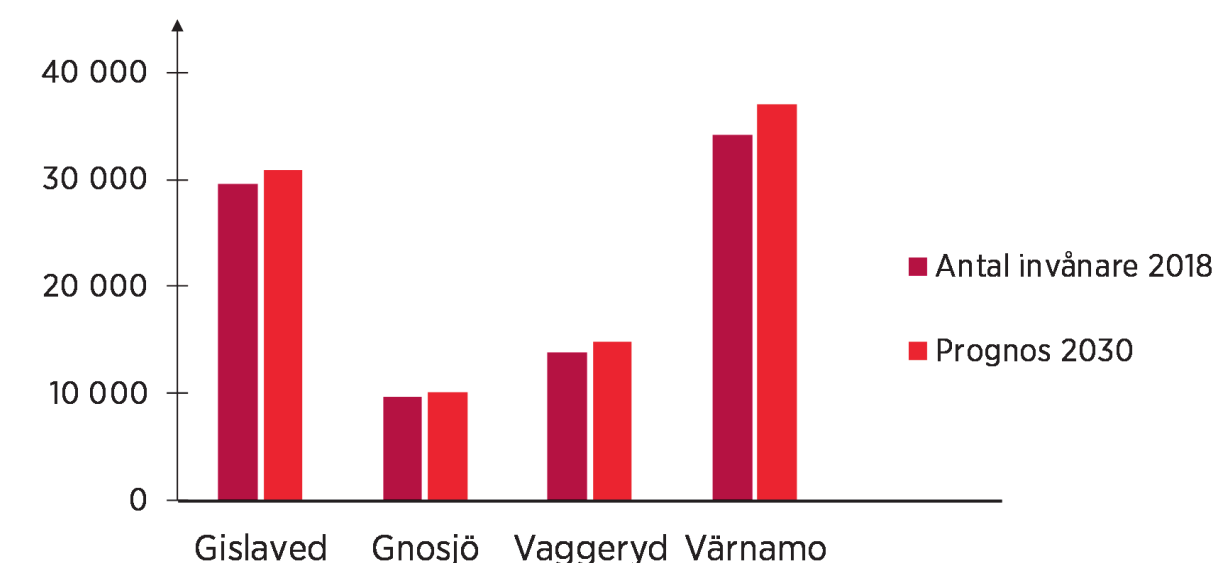

Andel invånare med högst 60 % av medianinkomst (SVT 2017) samt andel invånare i åldrar mellan 0 och 19 år i ekonomiskt utsatta hushåll (Rådet för främjande av Kommunala Analyser, RKA, www.kolada.se, 2018).

Alla satsar på växande befolkning

Det finns stora skillnader i befolkningsstorlek mellan Gislaved, Gnosjö, Vaggeryd och Värnamo. Alla fyra kommunerna har vuxit på senare år, vilket inte gäller generellt för mindre svenska kommuner.

Nedanstående diagram visar befolkningsstorleken 2018 samt regionens prognos för 2030.

Andel kommuninvånare 2018 (SCB) samt prognos för befolkningsstorlek 2030 (Region Jönköpings län, 2018).

Alla de fyra GGVV-kommunerna bygger sin egen planering och sin framtida ekonomi på fortsatt befolkningstillväxt. Mest ambitiös är Värnamo kommun som har som mål att växa med hela 5 000 invånare under de kommande åren, en bra bit över Region Jönköpings läns prognos på en ökning av invånarantalet med 3 000 personer.

Ambitionerna att fortsätta växa spetsar till frågan om hur kommunerna samtidigt ska vara attraktiva orter som kan erbjuda ett hållbart liv i överensstämmelse med Globala målen. Befolkningsökningen innebär väsentlig påverkan på behovet av bostäder, skolor och omsorg, men också på trafik- och parkeringsituationen. En relevant fråga är också om man kan bromsa befolkningstillväxten i centralorten för att istället öka den i mindre omkringliggande orter.

Den fjärde industriella revolutionen

Man delar ibland in de senaste seklernas samhällsutveckling i tre industriella revolutioner:

- Övergången från jordbruks- till industrisamhälle i samband med ångmaskinens utveckling.
- Övergången till användning av elektricitet och förbränningsmotorer med introduktion av telefon, telegraf, flygplan och kraftigt ökad användning av stål.
- Övergången från en produktionsdriven ekonomi till en kund- och konsumtionsdriven ekonomi med stor tjänste- och marknadsföringssektor.

Redan idag påverkas många tjänsteföretag och kommunala organisationer av AI, artificiell intelligens, och dess påverkan kommer att öka och vidgas till många områden. Den globalt verk samma konsultbyrå PwC presenterade 2018 en studie med en omfattande analys av det som brukar kallas *den fjärde industriella revolutionen*: automatiseringen och robotiseringen.

Analysen grundar sig på en detaljerad studie av exempelvis handgrepp, förflyttningar och ögonrörelser i 200 yrken inom vitt skilda arbetsfält. Följande diagram är hämtat från den rapport där studien presenteras:

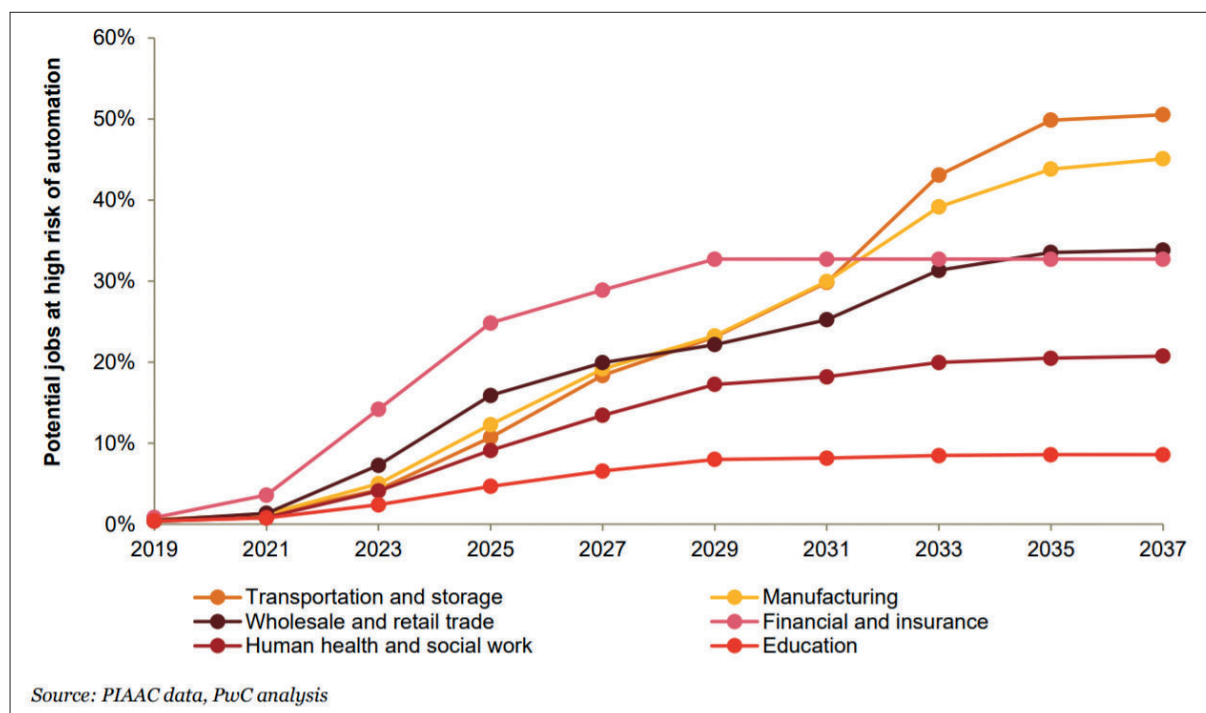

Diagram från rapporten "Will robots really steal our jobs? An international analysis of the potential longterm impact of automation" (PwC, 2018).¹

¹ <https://www.pwc.co.uk/economic-services/assets/international-impact-of-automation-feb-2018.pdf>

Några av slutsatserna från analysen är dessa:

- 3 % av alla jobb kommer att påverkas inom tre till fyra år. Inom tillverkningsindustrin är siffran högre.
- Fram till 2035 kommer 33 % av alla jobb att påverkas. I yrken med kort utbildning kommer 44 % av de anställda att påverkas under perioden.
- Den enskilda yrkesgrupp som riskerar att påverkas allra mest är maskinoperatörer och montörer/ställare. Bedömningen är att 75 % av dessa påverkas fram till 2035.
- Inledningsvis drabbas kvinnor hårdare eftersom de är överrepresenterade i enklare administrativa arbeten. På längre sikt kommer män att påverkas mer, då de är överrepresenterade i transport- och logistiksektorn, där självkörande fordon och robotar kommer att kunna ta över många uppgifter.
- Inom hälsa och utbildning kommer robotar och intelligenta maskiner snarare att arbeta vid sidan av människor än att ersätta dem.
- Den tillväxt av BNP som AI förväntas medföra skapar utrymme för att nya arbetstillfällen ska kunna uppstå, men det är svårt att förutspå hur många dessa blir och inom vilka sektorer de tillkommer.

Utifrån dessa slutsatser kommer den fjärde industriella revolutionen sannolikt påverka alla de fyra GGVV-kommunerna väsentligt inom några år. Exempelvis är utvecklingen inom transport- och logistiksektorn väsentlig för Vaggeryd, som är ett viktigt logistikcentrum med stora pågående investeringar.

Digitalisering: Vikten av att satsa rätt och lyckas inkludera

Detta är det första av fyra kapitel som mer ingående beskriver samhällsutmaningarna utifrån GGVV-kommunernas perspektiv.

Följande citat från kommunala tjänstemän belyser flera perspektiv gällande digitalisering av olika kommunala verksamheter:

Vi har satt in nattkameror i hemtjänsten och det sparar ju både pengar och ger bättre omsorg. Men sen då? Har vi så många ansökningar om bygglov och försörjningsstöd att det lönar sig att digitalisera dessa tjänster?

Om inte medborgarna hakar på de digitala verktygen riskerar vi att sitta med dubbla system: det gamla, manuella, och det nya, digitala.

Kanske måste vi tänka helt annorlunda? Inte bara se digitalisering som ett sätt att spara pengar.

En kommun är så digital som dess medborgare. Om vi ska dra vinster av digitaliseringen måste alla medborgare, inte minst pensionärerna, med på tåget.

I *Digitaliseringsrådet*, som tillsattes 2017, finns representanter för såväl offentlig sektor, näringsliv, akademi, fackföreningsrörelse och andra intresseorganisationer. Rådets uppdrag är att följa och stödja digitaliseringen av det svenska samhället.

Sommaren 2019 kom Digitaliseringsrådets rapport *När blir digitaliseringen av kommunala tjänster lönsam?* Den innehåller följande slutsatser:

- Om alltför få väljer att använda de digitala alternativen, bidrar det till en stor merkostnad. Det krävs att minst 25 % använder den digitala tjänsten för att det ska bli en besparing. ”Med andra ord är det avgörande att arbeta med enkelhet och olika incitament för att öka nyttjandegraden.”
- Skillnaderna är stora mellan stora och små kommuner, eftersom investeringskostnaden är hög. I en liten kommun krävs att en större andel av invånarna använder en tjänst för att kompensera merkostnader för dubbla system.

Digitaliseringsrådet sammanfattar:

Helhetsperspektiv och samverkan är viktigt av flera anledningar men studien visar att det kan främja effektiviseringspotentialen.

De digitala klyftorna ökar

Våren 2019 publicerades rapporten *Datasamhället är ett jästra bök*, resultatet av ett samarbete mellan Regionbibliotek Region Jönköpings län och konsumentrådgivarna i Jönköpings kommun. Den ger en bild av de klyftor som öppnar sig i ett samhälle där alla förväntas vara uppkopplade och ha förmåga att använda digitala verktyg och tjänster.

Rapporten grundar sig på en enkätundersökning till de personer som möter människor i digitalt utanförskap och sammanfattar läget på följande sätt:

- Många kan varken använda e-tjänster, söka information på internet eller använda e-post på grund av till exempel okunskap eller vissa funktionsvariationer. Det innebär svårigheter när allt fler tjänster blir digitala, till exempel att söka bostad eller köpa buss- eller biobiljetter. Bankärenden och myndighetstjänster kräver idag ofta e-legitimation.
- Avsaknad av eller bristfällig internetuppkoppling är fortfarande ett problem. På landsbygden kan det saknas täckning och på äldreboenden saknas ofta publikt wifi för de boende. Många brukare tvingas därför teckna egna bredbandsabonnemang.
- Särskilt äldre brukare saknar teknisk utrustning eller har utrustning som är föråldrad. Vissa har inte råd att köpa utrustning eller saknar kunskap och stöd i omgivningen för att kunna köpa och installera produkter.

Rapporten framhåller att olika organisationer, såsom pensionärsförbunden PRO och SKPF, upplever stor efterfrågan på utbildningar och handledning från medlemmarna. Organisationerna påpekar dock svårigheten att hitta kompetenta ledare så att de kan erbjuda detta på rätt nivå och till en kostnad som medlemmarna har möjlighet att betala.

Rapporten beskriver att problemen blir än mer påtagliga för organisationer som representerar personer med funktionsvariationer:

När vi skickade ut en länk för att personer skulle svara på frågor kring sitt stöd från socialtjänsten var det många som aldrig rört en dator eller smartphone. De klarade inte ens att fylla i med stöd. Flera var också rädda för tekniken.

Enkäten visar att många av socialtjänsterna i länets kommuner saknar personal och resurser för digital handledning av sina klienter, trots att ett sådant ansvar finns inskrivet i socialtjänstlagen. Istället blir biblioteken, tack vare sin öppenhet och tillgänglighet, platser där många söker hjälp och stöd för att hantera det digitaliserade samhällets utmaningar. Handledning och service tillhandahålls med stöd av bibliotekslagens ändamålsparagraf som framhåller bibliotekens ansvar för att öka kunskapen om användningen av informationsteknik.

Mycket arbete och en betydande andel av bibliotekens resurser läggs i praktiken på att tillhandahålla datorer, hjälpa till med informationssökning, fylla i blanketter, boka biljetter, kommunicera med myndigheter och företag. Rapporten konstaterar dock att ”stödet ofta blir spontant och slumpmässigt och ges genom att ’lappa och laga’ ”.

För bibliotekspersonalen kompliceras arbetet med digital handledning av bristande kompetens, till exempel kring en så grundläggande fråga som vilken typ av blankett som behöver skickas in till en viss myndighet. Flera uppmärksammar också problematiken med integritet och it-säkerhet när besökare vill ha hjälp med att betala räkningar och andra bankärenden. Det finns också olika uppfattningar bland personalen om huruvida denna typ av service egentligen är ”riktigt biblioteksarbete”.

Samtalen med GGVV-kommunerna visar att många famlar kring utformningen av en digitaliseringsstrategi som, lite raljant uttryckt, bygger på mer än att anställa it-strateger på kommunledningskontoret. En kommun blir inte mer digital än sina medborgare – därför krävs samling av en rad olika aktörer, inom och utom den kommunala organisationen, för att gradvis inkludera alla kommuninvånarna i digitaliseringen.

Ett gott exempel på en nationell satsning inom digitalisering är *Digitalt först med användaren i fokus*, ett kompetenslyft för bibliotekspersonal som ska bidra till ökad digital kompetens hos allmänheten. Projektet är ett uppdrag från regeringen och pågår under tre år med start 2018. Det drivs av Kungliga biblioteket i samarbete med landets region- och kommunbibliotek.

En klok kommun ser och förstärker den insats som biblioteken redan gör inom digitalisering.

Långsiktig rekrytering: Vikten av barnvänliga samhällen och livslångt lärande

I en av kommunerna finns ett mindre företag specialiserat på laserskärningsteknik som årligen omsätter ca 30 miljoner kronor. Företaget startades av en person med starkt musikintresse, som i sin ungdom ville arrangera lokala rockkonserter. Detta ledde till en verksamhet för uthyrning av instrument och annan konsertutrustning. Men ingenstans kunde han hitta utrustning för ljusshower med hjälp av laserteknik.

Företagaren fick låna en lokal och lite utrustning av ett grannföretag och kunde utveckla sin kompetens om laserljus och laserbearbetning, och detta kom att bli grunden för hans affärsidé. En historia i sann Gnosjöanda.

På frågan om hur man ska kunna få en ökad återflyttning av högutbildade till hemkommunen svarar samme företagare snabbt: ”Man måste bygga barnvänliga samhällen. Musikskolor, till exempel, är mycket viktiga.” Han hänvisar till forskning av Charlotta Mellander, professor i nationalekonomi vid Jönköping University.

Charlotta Mellander berättar att hennes arbete visar att det finns ett *window of opportunity*, ett slags möjligheternas fönster, när unga människor, som flyttat från hemorten för att utbilda sig, står i begrepp att bli föräldrar. Då dyker ofta hemorten, med närhet till föräldrar och vänner, upp i medvetandet.

Valet av långsiktig bostadsort spelar stor roll för de kommande barnens uppväxtmiljö. Men trots viss dragning till hembygden väljer ofta de som har långa akademiska utbildningar och högt specialiserad kunskap att bilda familj på större orter. Skälet är att de bedömer möjligheterna som bättre att där få jobb som motsvarar deras kompetens, menar Charlotta Mellander.

Kroka arm i lärande

Företagaren med laserteknikföretaget lyfter fram ännu en aspekt:

Det han och många andra bedömer vid anställning är personens förmåga att lära nytt: ”Betyg som är äldre än fem år säger egentligen inte så mycket om personens kompetens när teknik och omvärld förändras snabbt”.

Istället framhåller han betydelsen av allmänbildning och fallenheten för att hålla många parametrar i huvudet samtidigt. Just denna typ av bildning har också stor betydelse för att personen ska kunna utvecklas med jobbet och arbetsprocessen.

Företagaren lyfter även betydelsen av en väl fungerade vuxenutbildning och att olika lokala utbildningsverksamheter, inklusive biblioteket, har förmåga att ”kroka arm” och bygga upp ett lokalt ekosystem för livslångt lärande.

Denna typ av faktorer påverkar möjligheterna även för GGVV-kommunernas förmåga att rekrytera personal till sina egna organisationer. Ett system för kompetensutveckling i arbetslivet kan vara avgörande för att få dem att vilja jobba kvar inom den kommunala organisationen.

En klok kommun inkluderar biblioteket, som en av flera aktörer, i sin planering för ett barnvänligt samhälle och ett lokalt ekosystem för livslångt lärande. En klok biblioteksverksamhet vässar sin kompetens för att bidra till ett lärande lokalsamhälle.

Välfärdens finansiering: Vikten av inkluderande tillväxt

Kommun efter kommun, även storstäder som Göteborg, varnar nu för kommande långvariga besparingar. I början på hösten 2019 infördes ett köpstopp inom Gnosjö kommun med kort varsel. Neddragningar av statsbidrag samt oväntade utgiftsökningar inom socialtjänsten fortplantar sig till varje del av den kommunala verksamheten. Det visar hur bräcklig och sårbar den kommunala ekonomin är. Vad kan då en kommun göra för att långsiktigt stabilisera sin ekonomi?

I en av GGVV-kommunerna finns ett företag specialiserat på tillverkning av bland annat väggar, hyllor och grindar av ståltråd i olika dimensioner. Detta är på ett sätt ett klassiskt, vardagligt verkstadsföretag, vars produkter inte omedelbart associeras med högteknologi. Kärnan i deras verksamhet har dock alltid varit kund Anpassning: att kunna skraddarsy olika konstruktioner till varje kunds exakta behov.

Tidigare krävde detta mycket direktkontakt med existerande och potentiella kunder, en stor skara så kallade internsäljare, som räknade på produktionskostnader, presenterade ritningar och offerter. Idag har företaget istället en interaktiv konfigurator på sin webbplats, där kunden direkt lägger in sina specifikationer vad gäller mått, hållfasthet och andra förutsättningar. Informationen tas emot av ett datoriserat system som gör en grundläggande ritning, presenterar pris och leveransdetaljer.

Tillverkningen, som i grunden handlar om att på olika sätt böja, formge och svetsa samman ståltråd i olika dimensioner med andra bärande element, är högt automatiserad och robotiserad. Konfiguratoren har minskat behovet av internsäljare och en del av dem arbetar nu istället med att marknadsföra företagets automatiserade ordersystem på den internationella marknaden.

Detta pekar mot en viktig förändring av tillverkningsindustrins framtida kundrelationer: företagen möter sina kunder först när de lagt sin beställning via webben. Allt fler internationella konkurrenter, inte minst i Kina, erbjuder nu sådan tillverkningskapacitet med basen i interaktiva webbtjänster.

Att hänga med i utvecklingen kräver ofta stora investeringar, inte bara i robotiserade tillverkningslinjer, utan också i att organisera kundrelationer och konstruktionsprocesser. Det är svåra investeringsbeslut, som påverkar anställda som i många fall funnits länge i företaget.

Undersökningar gjorda av bland annat Region Jönköpings län visar också att 80 % av de tillverkande företagen i länet har ägare som är 55 år eller äldre, över 60 % har ägare som är över 65 år.

De avgörande strategiska besluten ska därmed tas av ägare som närmar sig slutet på sitt yrkesliv och där generationsväxlingen i företaget inte alltid är klarlagd. I många sådana företag är ägarerna, vd och övrig företagsledning ofta operativt involverade i själva produktionsprocessen, vilket minskar tid och utrymme för omvärldsbevakning och långsiktig strategisk utveckling.

Omvärldsbevakning och kompetensutveckling

För att denna omställning ska kunna ske krävs utrymme för kontinuerlig omvärldsbevakning och kunskapsuppbyggnad om digitalisering: hur sker digitalisering och automatisering i vårt företags marknadssegment?

Dessutom ökar betydelsen av att lära på jobbet, kontinuerlig och konkret kompetensutveckling för medarbetarna vid den ordermottagning, den konstruktionsavdelning eller den tillverkningslinje där de jobbat under många år, kanske decennier.

Företagens förmåga att analysera sin omvärld och ta del av den förändringskunskap som ackumuleras i olika delar av samhällssystemet är en kritisk faktor för tillverkningsindustrins omställningsförmåga.

Gnosjö Automatsvarvning är ett exempel på hur man mött detta behov. Sedan sommaren 2018 finns en anställd yrkeslärare som kan bedriva kompetensutveckling direkt på verkstadsgolvet, som komplement till den traditionella yrkesutbildningen på gymnasie- och högskolenivå.

Denna typ av kompetensutveckling är ett viktigt steg för att motverka det som Kairos Future kallar ”den bortautomatiserade klassen”. Den är också ett viktigt steg för att följa regeringens Europa 2020-strategi med prioriteringarna *smart tillväxt*, *hållbar tillväxt* och *tillväxt för alla*.

Den tredje prioriteringen, *för alla*, även kallat *inkluderande tillväxt*, har dock visat sig krocka med den faktiska utvecklingen. Inom hela EU ser vi växande skillnader i inkomst, utbildning och hälsa.

Även i Gislaved, Gnosjö, Vaggeryd och Värnamo finns en konkret och påtaglig utmaning i att svara på frågan: hur ser inkluderande tillväxt ut i våra kommuner, vilken är vår strategi för en tillväxt för alla?

En klok kommun inkluderar biblioteket, som en av många aktörer, i svaret på den frågan. En klok biblioteksverksamhet ser till att förbereda sig för att delta i arbetet för att alla ska kunna bidra till och få del av denna tillväxt.

Klimatutmaningen: Vikten av engagerade och kunniga medborgare

Varje år gör IVL Svenska Miljöinstitutet i samarbete med försäkringsbranschen en ranking av kommunernas beredskap vad gäller klimatanpassning. Kriterierna handlar om klimatanpassning i form av kartläggning, planer och fysiska förberedelser, såsom investeringar i infrastruktur som översvämningsskydd, vallar och avrinningsdiken.

På den senaste listan, publicerad sommaren 2019, toppade Uppsala listan och Gnosjö kom på trettonde plats, överlägset högst av GGVV-kommunerna. Vaggeryd hamnar först på plats 109 och Gislaved på plats 127, medan Värnamo, som enda kommun i Jönköpings län, inte svarat på enkäten.

Värnamo är också länets enda kommun som hittills saknat ett sammanhållet arbete för klimatanpassning, något som samhällsbyggnadsförvaltningen påtalade för kommunstyrelsen i en skrivelse i början på 2019. Kommunstyrelsen ställde sig bakom bedömningen och har avsatt pengar för en kvartstjänst för att hålla samman klimatanpassningsarbetet.

Frivillighet och medmänsklighet i kris

IVL:s kartläggning fokuserar på fysisk planering, men praktiska krisövningar hos myndigheter har visat att kriser ofta påverkar även den sociala sammanhållningen i ett samhälle. Social oro är ett begrepp för att spegla att människor i kris kan slå över mot att prioritera den egna individens eller gruppens överlevnad snarare än att arbeta för det gemensamma bästa.

En fråga som därför aktualiseras allt mer är samhällets förmåga att sprida korrekt information och motverka felaktiga rykten samt förmågan att kanalisera medborgares, civilsamhällets och andra frivilliga insatser i åtgärder som stärker både den faktiska krishanteringen och sammanhållningen.

Både skogsbranden i Västmanland 2014 och flyktingkrisen i Malmö 2015 visade hur beroende olika kommunala organisationer och myndigheter är av självorganiserade medborgare för att hantera och begränsa följderna i akuta krissituationer. Djur fördes i säkerhet, brandgator röjdes, äldre och personer med funktionsvariationer evakuerades av frivilliga innan tillräckligt mycket räddningstjänstpersonal hann komma på plats. Till Malmö Centralstation strömmade frivilligorganisationer och enskilda med såväl mat, vatten, madrasser och leksaker som med medmänskligt stöd. Först efter ett par veckor var den kommunala organisationen i Malmö fullt mobiliserad.

IVL:s rapport betonar betydelsen av långsiktigt och systematiskt arbete från myndigheternas sida, men framgångsrik kris- och katastrofhantering förutsätter också engagerade och kunniga medborgare.

Många oroar sig över klimatkrisens följder, men ingen kan säga när och var nästa skyfall, torka eller värmebölja inträffar. Alla kommuner bör därför ställa sig följande frågor:

- Hur bygger vi systematiskt en varaktig bred kunskap om krisers lokala återverkningar?
- Hur involverar vi invånarna i de faktiska omställningar som måste göras?
- Hur ökar vi förståelsen för de, kanske smärtsamma, prioriteringar som måste göras i den kommunala budgeten?
- Hur säkerställer vi att medborgare, civilsamhälle och näringsliv står redo att, tillsammans med samhällets olika myndigheter, kavla upp ärmarna när katastrofen kommer?

En klok kommun inkluderar biblioteket, som en av många aktörer, i svaren på de frågorna.

Bibliotekens möte med samhällsutmaningarna

Kommuner som Gislaved, Gnosjö, Vaggeryd och Värnamo står således inför en rad utmaningar kopplade till samhällsutvecklingen. Mellan olika aktörer och olika ansvarsroller finns mer eller mindre tydliga kopplingar.

Bibliotekens roll och potential har skymtat fram, och i detta kapitel vill vi förtydliga den potential och det utrymme som finns och som kan utvecklas vidare.

Här följer några exempel på insatser som gjorts på biblioteken och som relaterar till de aktuella samhällsutmaningarna.

Biblioteket finns på förskolan

På ungefär 45 förskolor i Gislaveds kommun möter barn, föräldrar och personal kommunbiblioteket som *kapprumsbibliotek*. Utgångspunkten är att föräldrar vill läsa för sina barn och barn vill höra sina föräldrar läsa. Barn och föräldrar kan nu låna böcker på förskolan och ta med dem hem för att läsa. Kapprumsbiblioteket ses som en föräldrastödande verksamhet och har också ökat antalet besök från föräldrar och barn på det ordinarie biblioteket. Fler lär känna biblioteket och deras erbjudande – exempelvis det meröppna biblioteket som de kan besöka även utanför ordinarie öppettider. Sammantaget bidrar detta till att göra Gislaved till en barnvänligare kommun som det blir attraktivt att flytta till samt leva och arbeta i.

Pop-up-bibliotek sänker tröskeln

Alla fyra kommunbiblioteken arbetar med olika former av *pop-up-bibliotek*. Det innebär att de söker sig till platser där många människor samlas, såsom köpcentrum, idrottsevenemang eller kolloverksamheter. Genom att vara på plats, till exempel i ett tält, sprider de kännedom om bibliotekens verksamhet och välkomnar människor som vanligtvis inte besöker biblioteken.

Biblioteket är också skaparbibbla

Idén med *skaparbibbla*, makerspace, är att fånga upp människors, särskilt barns, intresse för att göra saker praktiskt och koppla det till olika typer av lärande. I ett makerspace kan man till exempel bygga enkla robotar och programmera dem, använda 3D-skrivare, sy kläder och teaterdräkter, filma och presentera i Virtual Reality (VR).

På Gnosjö bibliotek arrangerar man sommarkollo i drönarprogrammering och animering. I Vaggeryd knyts skaparbibblan till skolans pedagoger, vilket ger nya redskap i undervisningen och en annorlunda plats att bedriva undervisning på.

I Gislaved kan barn skapa teater på scen och själva sy dräkter och rekvisita till föreställningen. Det knyter an till och moderniserar det hantverkskunnande som utgör grunden för tillverkningsindustrin i närområdet, såsom möbel-, plast- och gummiindustrin. Det får också effekten att demokratisera tillgången till teknik och bidrar på så sätt till en inkluderande digitalisering.

Teknik gynnar hållbarhet och slow fashion

På Vaggeryds bibliotek drivs projektet *My Green Id*, som är ett samarbete med andra nordiska och baltiska länder. Det handlar om lokala miljöutmaningar och åtgärder i enlighet med Globala målen och fokuserar bland annat på återanvändning.

Gislaveds bibliotek arbetar med hållbarhet under namnet *Slow Fashion*, återanvändning och omgörning av existerande klädesplagg inom ramen för bibliotekets klimatklubb.

I Värnamo ordnades ett event parallellt med den växande konsumtionsfesten Black Friday hösten 2018. I samarbete mellan bland annat biblioteket, Campus Värnamo och näringslivet erbjöds då istället en *Green Friday* med tillgång till arbetsbord och utrustning för sömnad, stickning och brodyr.

Biblioteken – samlingsplatser för lärande och skapande

Alla huvudbiblioteken och deras filialer fungerar som en slags *sammanhang, community, för lärande och skapande* människor. Där anordnas bokcirklar, föreläsningar, författarbesök och andra samarrangemang med konsthallar, konserthus och musikföreningar.

Meröppna bibliotek innebär en mötesplats, liksom bibliotekens tidningsrum. Gnosjö bibliotek har också öppnat en yta för coworking, där frilansare och andra utan fast arbetsplats kan jobba och hitta andra för samarbete och arbetsgemenskap. Dessutom driver biblioteket skrivarcaféer och samarbeten med unga författare.

Biblioteket blir ett fönster för kulturarv

GGVV-kommunerna har ett rikt kulturarv, inte minst knutet till orter med en stark tradition av tillverkning. På biblioteken lyfts detta kulturarv fram och kopplas till nya former av läsfrämjande och skapande verksamhet.

Ett exempel är projektet *VingRot* i Vaggeryd, där man i samarbete med flera andra orter i Europa lyfter kulturarvet genom att använda VR-teknik.

Från gummifabrik till kultur- och kunskapsfabrik

Gummifabriken i Värnamo är ett exempel på ett lär- och upplevelsecenter där bibliotek, campus med YH- och högskoleutbildning, teknikcenter, dans, musik, teater och mat knyts samman.

I Gnosjö driver det lokala näringslivet på för ett nytt kulturhus i centralortens centrum, innehållande utställningslokaler, bibliotek, scener och restauranger. Den som besöker Gislaved kan göra en imponerande vandring från kommunhus, till bibliotek, musikskola, konsthall och konsertsal samt till Glashuset med scener och studior för bild och ljud.

Samtliga exempel tyder på en samsyn och gemensam strävan och sammanfallande intressen för kommun, företag och olika typer av kulturverksamheter. Det pekar också framåt mot en utveckling av upplevelseindustrin, ett arbete under konstnärlig ledning och en kulturbaserad arbetsmarknad i GGVV-kommunerna.

Detta kan tyckas som enskilda initiativ av mindre betydelse. Men sammantaget visar det på att kultur- och bibliotekssektorn arbetar, mitt i lokalsamhället, för att stärka dess sammanhållning och uppmuntra en reflekterande och lärande hållning till en omvärld i snabb förändring. Biblioteken spelar här en viktig roll för att upprätthålla och utveckla platsens och ortens attraktivitet.

Två stora folkbildningsuppgifter

Omställningar kommer, vare sig vi vill eller inte. Hur pass väl lokalsamhället i Gislaved, Gnosjö, Vaggeryd och Värnamo kommer att kunna tackla framtiden beror till inte obetydlig del på hur pass förberedda kommunerna, företagen, civilsamhället och medborgarna är. Bibliotekarierna på dessa orter behöver också fråga sig hur pass väl förberedda de är att spela en roll i denna omställning.

Man skulle kunna koka ner de olika samhällsutmaningar som beskrivits i denna rapport till två övergripande frågor som lokalsamhället behöver tackla:

- Att implementera Globala målen lokalt och regionalt.
- Att anpassa sig till den fjärde industriella revolutionen och samhällets digitalisering.

Dessa två utmaningar skulle kunna bli grunden för ett långsiktigt, strategiskt folkbildningsarbete. Alla lokala aktörer, såväl inom offentlig och privat sektor som inom civilsamhälle och föreningsliv, skulle kunna gå samman och nyttja varandras kompetens och kunnande.

Under hösten 2019 tas steg för att strukturera och förstärka det redan existerande samarbetet mellan biblioteken i de fyra GGVV-kommunerna. En tanke är att det mellankommunala samarbetet på biblioteksområdet centreras kring dessa två övergripande samhällsutmaningar.

Lokal implementering av Globala målen

Globala målen är vittomfattande och spänner över alla samhällssektorer. Att gå igenom varje mål för sig och sedan försöka hitta lokala tillämpningar kan bli för omfattande och bära in i en snårskog av komplexa frågeställningar. En utgångspunkt är att istället titta på några grundläggande samhällsfunktioner som *bo*, *arbeta*, *äta*, *lära* och *förflytta sig* och se vilka globala mål dessa aktiviteter knyter an till.

- Vilka aktörer, organisationer, företag och personer i lokalsamhället har redan kunskap eller arbetar redan kring dessa frågor?
- Hur kan vi knyta denna kunskap till bibliotekens verksamhet, i våra samlingar, i vår programverksamhet eller i skaparbibblor och kapprumsbibliotek?
- Vilka av biblioteksbesökarna kan vi lära av?
- Hur kan vi pröva i liten skala, stämna av och gradvis söka stöd för ett sådant folkbildningsarbete på lokal, regional, nationell och europeisk nivå?

Följderna av den fjärde industriella revolutionen och digitaliseringen

Samma upplägg skulle kunna användas för att tackla utvecklingen av artificiell intelligens, robotisering och digitalisering.

- Hur påverkar den digitala samhällsomvandlingen vårt sätt att bo, arbeta, lära, äta och förflytta oss?
- Vilka företag, organisationer och individer står redan mitt uppe i denna förändring?
- Hur förändrades och anpassade sig våra lokalsamhällen till den första, andra och tredje industriella revolutionen?
- Vilket intresse finns bland företag, organisationer och individer för att delta i en gemensam omvärldsbevakning kring dessa frågor?

Att lära med lokalsamhället

I samband med att det nationella projektet *Digitalt först med användaren i fokus* presenterade *Digiteket*, lärplattformen för bibliotekspersonal, medverkade David Lankes, professor vid bibliotekshögskolan i South Carolina, USA, via länk.

Lankes berättade att han funderat mycket på vad han skulle tala om inför en publik på andra sidan jordklotet: Hur man bäst organiserar digitala samlingar? Hur man bäst utvecklar yrkesrollen som informationsspecialist? Hur olika digitala verktyg kan hjälpa oss att bättre förstå, mäta och styra det omgivande samhället?

Svaret på samtliga dessa frågor blev nej. I stället valde han att tala om kurage – mod. Han menade att det har funnits och fortfarande finns en tendens i biblioteksvärlden och bland bibliotekarier att se biblioteken som en serviceinrättning åt medborgarna. Bibliotekarierna står bakom sin disk, som informationsspecialist, beredd att svara på alla typer av frågor. Detta ger en viss trygghet och yrkesidentitet.

Lankes gav sedan en rad exempel på frågor från medborgare då bibliotekarierna inte har något annat alternativ än att ge sig ut på en resa tillsammans med besökaren för att hitta svaret.

Detta kräver mod. Det kräver att du är beredd att visa dig både sårbar och frustrerad. Men det är bra. För då förstår du bättre känslan av sårbarhet och frustration i den samfällighet och det samhälle du verkar i. Det gör dig till en bättre bibliotekarie.

Många bibliotekarier och biblioteksassistenter känner nog igen sig från svåra och frustrerande situationer de senaste åren när människor ställt helt nya typer av frågor: Hur loggar jag in i min mobiltelefon? Hur betalar jag min hyra? Hur skriver jag till Migrationsverket? Var hittar jag en bostad?

Den typ av frågor som hållbarhetsutmaningarna och digitaliseringen ställer kommer inte minska känslan av sårbarhet och frustration, snarare tvärtom. Men David Lankes framhåller att just detta gör det möjligt för biblioteken att ta ytterligare steg framåt:

Det lokalsamhälle vi tjänar är vår verkligt viktiga samling; bibliotekarierna väver samman lokalsamhällets berättelser och lokalsamhällets gemensamma förståelse.

Kloka kommuner förstår betydelsen av att väva samman berättelser och förståelse i lokalsamhället. Kloka kommuner förstår vilken roll biblioteken, tillsammans med andra aktörer, kan spela i ett sådant arbete och därmed i att stärka lokalsamhällets kapacitet att tackla pågående och kommande utmaningar.

Men i de kloka kommunerna behöver det finnas kloka biblioteksverksamheter. Om de ska kunna stå stadigt i framtida kommunalekonomiska stormar, måste de vara beredda att omvärdera och förnya traditionella förhållningssätt.

Mycket tyder på att den osäkerhet och frustration som vi redan möter inte kommer att avta. Vidden av de utmaningar lokalsamhället, Sverige, Europa och planeten står inför talar snarare för motsatsen.

Då gäller det att våga kliva fram från den trygga platsen bakom informationsdisken och möta det lokala samhället i all dess osäkerhet och frustration.

På bibliotek kan man låna böcker och läsa tidningar.

Det är den gängse bilden av biblioteket. Den är sann, samtidigt som den är alltför snäv. De är fantastiska – dessa öppna, för alla tillgängliga, mötesplatser, sedan länge rotade i vårt samhälle, samtidigt som hela världen utvecklas och förändras.

Det utmanande är att den gängse bilden bara fångar in en ytterst liten, begränsad del av allt det dagens folkbiblioteksverksamhet innehåller och erbjuder.

Syftet med denna rapport är att tydliggöra biblioteksverksamhetens roll och sätta den i ett större sammanhang genom att studera fyra småländska kommuner: Gislaved, Gnosjö, Vaggeryd och Värnamo.

Vi hoppas att rapporten ska fungera som inspiration och underlag för reflektioner i fler kommuner om biblioteket som kraft i lokalsamhället och i ansvaret för jobb, bostad, integration, utbildning, delaktighet och en stärkt samhällsväv.

Utmaningarna är många men möjligheterna än fler.